

Venäjälle, jossa oli sotien ja tautien autioittamia seutuja. Lähtöalueen länsilaita on syvällä nykyisessä Savossa.

Pertti Virtarannan *Tverinkarjalaisista nimistä* on kommentoiva ja etymologioiva kokoelma kirjoittajan itse keräämää ja muiden tutkijain kokoamaa Tverin alueen karjalaisnimistöä. Mikään tyhjentävä esitys se ei ole — kuten tekijä alkusanoissa korostaakin — mutta varmasti se on niin täydellinen kuin tällä hetkellä voidaan saada aikaan. Tulevaisuudessa tilanne tuskin muuttuu paremmaksi, päinvastoin: vanhaa nimistöä häviää koko ajan eikä uutta synny. Murteella on vielä kymmeniä tuhansia puhujia, mutta kaikkein nuorin polvi on jo lähes venäläistynyt. (Varhemmin kehitys saattoi olla toisensuuntaista. Kirjassa kerrotaan monta esimerkkiä siitä, kuinka alkuaan venäläinen kylä oli karjalais-tunut. Venäjän ja karjalan suhde arkielämässä oli vuosisatoja hyvin tasa-arvoinen.)

Se, että Virtaranta yhdistää kirjassa omat ja muiden keruut, on viisas ratkaisu. Hyöty on paitsi määrällinen myös sikäli laadullinen, että esitykseen tulee nimi- ja tutkimushistoriallista syvyyttä. Aiemmista kerääjistä mainittavimmat ovat Vihtori Alava (1895) ja Juho Kujola (1912, 1913). Virtaranta on itse kerännyt nimiä erityisesti vuosina 1971 ja 1977 (ensimmäisen kerran hän oli Tverissä 1957). Hän on myös poiminut G. N. Makarovin tekstikokoelmaan (1963) ja Tiit Kukkin julkaisemiin kielennäytteisiin (1984 ja 1986) sisältyvät nimet. Lisänä vielä on nimistöä Tarton yliopiston arkistoista. — Nimien alkuperän selvittämisessä Virtaranta on saanut apua etenkin professori Igor Vahrokselta.

Kirjassa esitellään ennen muuta asutusnimistöä: kylän- ja talonnimiä. Myös luontoonimistöä, johon tekijä poikkeuksellisesti lukee muun muassa viljelysten ja kulkuväylien nimet, on runsaasti esillä, vaikka tämän lajin nimet ovat vahvasti unohtumassa ja unohtuneet (eten-

N

Tverin nimistöä

PERTTI VIRTARANTA *Tverinkarjalaisista nimistä*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 209. Helsinki 1992. 182 s.

Eri tavoin syntyneet etniset saarekkeet ovat kielitieteellisesti poikkeuksellisen kiintoisia. Jos yhteydet emopopulaatioon ovat tyystin katkenneet, kieli voi saarekkeessa kehittyä aivan omaan suuntaansa tai jäädä kantamurretta tai -kieltä arkaaisemmaksi. Pieni fraktiomurre on yleensä voimakkaasti ympäröivän valtakielen värittämää — ja nimenomaan sellaisena yhdentyypistä tutkimusta kiinnostavaa — mutta samalla se voi sisältää paljonkin muualta jo kadonnutta sanastoa ja muodostoa. Fennistiikan kannalta merkittävimpiä kielisaarekkeita ovat jo sammunut Vermlannin savo ja Sisä-Venäjän karjalaismurteet. Viimeksi mainituista on tverinkarjala keskeinen. Se syntyi 1600-luvulla, kun silloisen Käkisalmen läänin ortodoksit pakenivat kirkollista terroria

kin maatalouden kollektivisoinnin jälkeen). Sukunimiä mainitaan runsaasti talon- ja kylännimen yhteydessä, ja kirjan lopussa on luettelo etu- ja kotieläinten nimiä. Kirjan keskeinen luku »Paikannimiä» (s. 22–137) etenee D. Richterin 1904 julkaiseman, vuodelta 1873 olevan volosti- (= kunta) ja kyläluettelon mukaan.

Kylännimistä on valtava enemmistö venäläisperäisiä lainanimiä. Ne eroavat venäläisistä vastineistaan vain äänteellisesti; usein mitään eroa ei ole. Muutama esimerkki (suluissa virallinen venäläinen vastine): *Kuuraťina* (*Kurotino*), *Piipikövä* (*Bibikovo*), *Topoššu* (*Tobosevo*), *Jyrkinä* (*Jurkino*), *Stjanina* (*Stanino*; murteen *ja < ua < ā*), *Mual'itsina* (*Maletskino*), *Mikiit'ina* (*Nikotino*), *Mämmiä* (*Mjamlino*), *Nekruašiha* (*Nekrasiha*), *Kalašnikova* (*Kalašnikovo*), *Gorbattšova* (*Gorbatšovo*). On myös monia selvästi venäläisiä kylännimiä, jotka eroavat virallisista vastineistaan: *Juablonka* (vir. *Alufereva*), *Tatařkina* (vir. *Spirovo*), *Trubittša* (vir. *Guriliha*).

Omaperäisiä tai joltain osaltaan karjalaisia kylännimiä on jonkin verran: *Kurgi*, *L'ykky*, *Mettšä-Kozlova*, *Šalo*, *Tšökkelie*, *Ukkozet*, *Halla*, *Kagrapuusta* (puusta 'viljelemätön, tyhjä paikka', vrt. ven. *pustoj* 'tyhjä' ja unk. slaavilaislaina *puzta*), *Koivu(kylä)*, *Koivuška*, *Konduška*, *Kagruška*, *Korgei*, *Kuivaho*, *Pieni-Kaškipuusta*, *Uuzikylä*, *Humala*, *Vuara* (erit. s. 130–131). Osalla omaperäisiä kylännimiä on venäläinen käännösvastine; esim. Hallan nimi on venäjäksi *Morozovka* ja Uusikylän *Novaja derevnja*. (Sivulla 130 ven. *Roždestvo*-nimen käännösvastineena mainittu karj. *Rostuo* on erikoisasemassa; karj. *rostuo* on toki venäjäksi 'roždestvo' eli suomeksi 'joului', mutta samalla se on laina, karjalaistettu muoto venäjän sanasta.) Virtaranta ei ota kantaa kysymykseen, voisiko karjalainen nimi olla venäjältä käännetty. Luultavaa on, että täydelliset käännöslainat ovat tverinkarjalassa ainakin harvinaisia kuten kansanomaisesti muussakin itäme-

rensuomessa.

Omaperäisissä kylännimissä on kiintoisaa se, että niissä on säilöttynä murteesta jo kadonneita appellatiiveja (sellaisia kuin *šalo*, *vuara*) tai jo hävinneitä sukunimiä (kuten kylännimessä *Ukkozet*). Poikkeuksellisen kiintoisa on kylännimi *Kavi*. Virtarannan oletuksen mukaan siinä voi toistua suomen *Kaavi*, nykyiseen Kuopion lääniin kuuluvan kunnan nimi. Kaavilta tiedetäänkin lähdetyn evakkoon Venäjälle. Siirrynäiseksi Virtaranta epäilee myös kylännimeä *Tšuakku*, jolla on vastine Aunuksen Säämäjärvellä.

Hutorat eli kylistä erilleen syntyneet asumukset ja kulmakunnat ovat tavallisimmin nimeltään karjalaisia: *Domnat'otkan hutora* (= 'Domna-tädin hutora'), *Hattu*, *Jogipuusta*, *Lopakko*, *Šiäkši* (venäjäksi *Komarovka*, vrt. ven. *komar* 'hytynen'; karjalassa *šiäkši* tarkoittaa vain hyönteistä, ei lintua), *Tšiilahikko* ('nokkospehko'), *Paju* (s. 130–131). Kollektiivointi lopetti useimmat hutorat.

»Luontonimiä» Virtaranta luettelee toistatuhatta. Niitä on yhdistettyjä ja yhdistämättömiä. Edellisissä voi olla varsinkin perusosana tuore venäläinen laina: *-doroga* 'tie', *-loga* 'nurmi', *-luuga* 'niitty', *-zamerka* 'sarka' jne. (s. 19). Esimerkkejä: *Märgäluuga*, *Kyl'anloga*, *Mat'inaho*, *Pekanaho*, *Mušta-aho*, *Šuur(i)aho*, *Näl'gäaho*, *Sporaho* ('riita-aho', ven. *spora* 'riita'), *Riidahuuhta*, *Gorkipeldo* (määreosa kylännimi), *Hanhipeldo*, *Halapeldo* (kuten edellinen), *Papinpeldo*, *Pa-japeldo*, *Ahot*, *Järviňokat*, *Šildakorva*, *Uuvedmuat*, *Kirpunahonpit'kät* ('kirpunahonpitkät'), *Koivisto*, *Garbalošuo*, *Šyväšuo*, *Šavišel'gä*, *Vilumettšä*, *Kägömmettšä*, *Muššikkošuari*, *Huabašuari* (pelto), *Tuhka*, *Parži*, *Mägrä*, *Vilunkaivo*, *Pöhömpä*. Virtaranta kiinnittää huomiota erikoiseen nimityyppiin: *Jovellapäimpeldo* ('joellepäinpelto'), *Aidahotšiinzamerkat* ('aitaanpäinsarat'), *Šuohmäniätpellot*. Näille on vastineita alueen venäläisessä nimistössä (s. 132).

Henkilönnimistä Virtaranta tarjoaa hyvän katsauksen (s. 138–144). Miesten puhuttelunimiä ovat muun muassa *Saška* (ven. *Aleksandr*), *Ol'eksi* (ven. *Aleksej*), *Arto* (ven. *Artëm*), *Išsakka* (ven. *Isaak*), *Juakko* (ven. *Jakov*), *Lari* (ven. *Larion*), *Mat'ti* (ven. *Matvej*), *Mikki* (ven. *Nikita*), *Samukka* (ven. *Samuel*), *Simo* (ven. *Semën*), *Teppo* (ven. *Stepan*), *Étero* (ven. *Terentij*). Naisten nimiä: *Nas'ta* (ven. *Anastasija*), *Añni* (ven. *Anna*), *Toña* (ven. *Antonina*), *Kat'ti* (ven. *Jekaterina*), *Doka* (ven. *Jevdokija*), *Lukki* (ven. *Lukeria*), *Maura* (ven. *Mavra*), *Taña* (ven. *Tatjana*), *Varvo* (ven. *Varvara*). Naisennimiin sulautuu usein *tšikko* 'sisar': *Añni* + *tšikko* > *Añtšikko*, *Oud'i* + *tšikko* > *Outtšikko*. Tietyt puhuttelumuodot liittyvät määräikäkäusiin (kuten varhemmin suomessakin). Esim. *-kaloppuisia* muotoja (*Saška*, *Miška*, *Daška*, *Taška* ym.) käytetään vain nuorista (= alle 40-vuotiaista) miehistä ja naisista. — Kuten huomataan, etunimet ovat järjestään venäläis/slaavilaisperäisiä (monet alkuaan kreikasta).

Tveriläisten viralliset sukunimet ovat venäjää, mutta niiden ohella ja sijasta käytetään usein omaperäisiä suku- ja talonnimiä. Esim. Puasinkoin kylässä puoli kylää on viralliselta sukunimeltään *Smodoroveja*, mutta talojennimet ovat toiset, esim. *Hukka* ja *Rebo*. Senmukaisesti puhutaan vaikkapa *Hukan Jehosta* tai *Revon Vanasta* (s. 41). Epäviralliset nimet voivat olla myös venäjältä peräisin, ja usein ne tiedetään alkuaan liikanimiksi (esim. Bel'akan asukkaat eli *Bel'ak* selittyvät siltä pohjalta, että olivat »valgieverizet»; vrt. ven. *belyj* 'valkoinen, vaalea'. Tšökkel'iessä taas on Tšuhnan talo, jossa asuvat mm. *Tšuhnan Per'ud'iäd'ö* ja *Tšuhnan Miša*, viralliselta sukunimeltään *Bystroveja*; vrt. ven. *tšuhna* '(itämeren)suomalainen', s. 76–78). — Paikannimikantaisten kollektiivijohdosten käyttö on tverinkarjalassa tavallista: *Šalo*-nimisen kylän asukkaat ovat *šaloveh*, Kurgi-kylässä taas asustaa *Kurgoveh* ja Kagrapuustassa *kagrapuustoveh*.

(Johdin *-veh* voi liittyä myös appellatiiviin: *poigoveh* 'poikue', *kanžoveh* 'väki'; s. 136–137. Virtarannan mukaan kyseessä on venäläisperäinen suffiksi.¹)

Kotieläinten nimetkin ovat parhaastaan lainatavaraa: *Bi'ukka*, *Bulanka*, *Maška*, *Moška*, *Belka*, *Rižuha*. Poikkeuksia ovat *Musta* (hevosesta), *Kirjo* (lehmästä). Koiralla voi olla modernikin nimi: *Piratta*, *Vulkantšik*.

Virtaranta pohtii erityisessä jaksossa (s. 14–15) nimitystä *Karielan/Karjalan randa*, jota tverinkarjalaiset käyttävät kotiseudustaan. Hän hylkää sen mahdollisuuden, että nimitys juontuisi Laatokan rantamilta. Tverissäkään se ei ole voinut syntyä ims. *ranta*-sanana perusmerkityksen pohjalta: seutu on lähes järvetöntä (kuten mäetöntäkin). Virtaranta viittaa *randa*-sanana muihin käyttötapoihin. Voidaan sanoa vaikkapa *Ořeškan rannassa* ja tarkoittaa 'Ořeškan seu-duilla'. Tällä 'seutu ja ranta' -polysemialla on vastineensa venäjässä: *strana*, *storongona* tarkoittaa paitsi rantaa, reunaa ja sivua myös paikkaa, aluetta ja maata. Selitys on mitä luontevin.

Yhtä luonteva ei mielestäni ole Virtarannan selitys tverinkarjalan eriskummaiselle mutta hyvin keskeiselle *horma* 'venäläinen' -etnonymille (s. 16–18). Sitä ei tunneta emäkarjalasta enempää kuin lyydistä ja vepsästäkään. Virtaranta torjuu sen mahdollisuuden, että sana kytkeytyisi *horma* 'horsma' -kasvinnimeen. Motiivia tämmöiselle kehitykselle olisikin kai mahdoton löytää. Sen sijaan kielirajalla sijaitsevan kylän nimi *Horma*

¹ Vrt. venäjän varhempi monikkotyypit *domove* 'talot' (*dom* 'talo'), *synove* 'pojat' (*syn* 'poika'). Ks. Virtaranta 1959: Erästä karjalais-vepsäläisestä kollektiivijohtimesta (Verba docent, juhla-kirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6. 10. 1959). Tämä johdintyyppi on merkittävä todiste vanhoista ja syvällisistä karjalais-venäläisistä yhteyksistä.

Kirjallisuutta

(venäjäksi *Gormy* tai *Gorma*, vrt. ven. *gorma* 'palanut metsä') tuntuu Virtarannasta nimityksen lähteeltä: kylässä on asunut venäläisiä, ja siltä pohjalta karjalaiset olisivat alkaneet nimittää kaikkia venäläisiä *hormiksi*. Selityksen voimaa heikentää se, että tuo nykyään venäläinen kylä on alkuaan ollut karjalainen (kuten Virtaranta ilmoittaa J. Kujolaan viitaten). Ylipäätään tuntuu oudolta, että vaellettuaan läpi laajan Venäjänmaan karjalaiset olisivat keksineet kanta-asukkaille uuden nimityksen jonkin syrjäisen pikkukylän mukaan.

Horma-sanana selitys kytkeytyy nähdäkseni karj. *horma* ~ *horoma* 'suuri (venäläismallinen) talo' -appellatiiviin, joka on laina venäjän samamerkityksestä, yleensä monikossa *horomy* käytetystä *horom*-sanasta (ks. Karjalan kielen sanakirja s.v. *horma* sekä Kuusisen—Ollikaisen Venäläis-suomalainen suursanakirja, Dal'in Tolkovyj slovar zivago velikoruskago jazyka, Vasmerin Russisches etymologisches Wörterbuch, kaikki s.v. *horomy*). Karjalassa ei ollut vielä 1600-luvulla suuria kaksikerroksisia venäläismallisia taloja (ts. sellaisia, joita kuuluisa Bomba ym. yrittävät jäljitellä). Niitä oli vasta kielirajan takana, venäläisillä. Kun vainoja pakenevat karjalaiset ehtivät venäläisalueille, he kohtasivat näitä vaikuttavia rakennuksia ja oppivat niiden venäläisen nimityksen (kuten sittemmin karjalaan jääneet heimolaisetkin). Uskottavalta tuntuu, että asukkaita olisi alettu nimittää asumusten mukaan, siis *hormiksi*.

Tverinkarjalaisista nimistä on arvokas lisä Karjala-tutkimukseemme (joka jo on merkittävältä osaltaan Virtarannan karttuisan kynän satoa). Kirjalla on myös käyttöä yleisten venäläis-suomensukuisien nimisuhteiden selvittelyssä: se mitä Tverin alueella on tapahtunut ja tapahtumassa, on toteutunut aiemmin sillä hyvin laajalla alueella, jolla tavataan itämerensuomalaista tai vaikkapa volgalaista substraattinimistöä. Myös se eri-

tyisseikka, että kyse on kielisaarekkeesta, lisää Virtarannan materiaalin ja kommenttien kiintoisuutta. Kirjan antia sopisi vaikka vertailla vermlanninsavolaiseen nimihistoriaan. Näin saataisiin pohjaa saareketyyppisten kielikontaktien yleistävälle tutkimukselle.

MATTI LARJAVAARA